

Катерина БОДНАР,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Науковий керівник: Марія ШПАК,
доктор психологічних наук, професор
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АСЕРТИВНОСТІ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Сучасний розвиток суспільного буття висуває особливі вимоги до молоді людини, пов'язані із необхідністю вияву нею соціальної активності, ініціативності, усвідомлення своїх здібностей і потенційних можливостей, реалізації власних планів, прагнень й інтересів. Тому важливого значення набуває розвиток асертивності, що забезпечує здатність людини відстоювати власну думку, позицію, навіть тоді, коли вони суперечать думкам і позиціям інших. Отож проблема асертивної поведінки молодих людей у сучасних умовах стає особливо актуальною в соціокультурному просторі. До того ж, вивчення асертивності є необхідним в контексті становлення та особистісного зростання школярів, їх підготовки до прийняття свідомих, відповідальних рішень у процесі комунікативної взаємодії з іншими людьми, що дозволить їм успішно адаптуватися до соціального середовища.

Вивчення й аналіз науково-психологічної літератури дає можливість стверджувати, що під «асертивністю» науковці розуміють здатність особистості бути незалежною, мотивованою на досягнення успіхів, впевнено відстоювати свої погляди й права, аргументовано доводити свою точку зору, при цьому виявляти емоційну стійкість та толерантність до інших. Проте у вивченні проблеми асертивності залишається недостатньо дослідженим питання щодо особливостей її розвитку в онтогенезі, зокрема у старшому шкільному віці. У наукових працях Г. Крайга, В. Лучків, Н. Максимової, І. Нагаєвської, Н. Побірченко, Л. Подоляк, доведено, що ранній юнацький вік є сензитивним періодом розвитку асертивності, коли особистість у процесі соціальної взаємодії вчиться відстоювати власну точку зору, аргументовано заперечувати, при цьому управляти власними емоціями та поведінкою.

У психологічній науці поняття «асертивність» розуміється як «певна особистісна автономія, незалежність від зовнішніх впливів та оцінок, здатність людини до саморегуляції поведінки і вміння конструктивно знаходити вихід з проблемних ситуацій у спілкуванні, здатність до прийняття самостійних рішень, напористість, ініціативність» [1, с. 51]. Асертивність трактується також як «здібність людини впевнено, з гідністю відстоювати свої права, не принижуючи до того ж прав інших» [9, с. 193]. Тому асертивною вважають конструктивну поведінку, яка не має на меті завдати шкоди іншим людям, а передбачає вияв поваги до думок та почуттів інших людей [5].

У роботах української вченої Т. Дріги асертивність визначається як якість особистості, що відображає насамперед її автономність, незалежність від думки й оцінки оточуючих людей. До того ж, асертивність передбачає прийняття себе, здатність бути самим собою, самостійно вибудовувати власне життя, життєві перспективи, реалізувати свої плани, водночас брати на себе відповідальність за свої дії, вчинки та поведінку загалом [2].

На думку М. Савчина, в юнацькому віці насамперед активно розвивається мотиваційна сфера особистості, самосвідомість, формується світогляд юнаків і дівчат, які намагаються визначити своє місце в дорослому житті. Автор зазначає, що «рушійною силою розвитку асертивності особистості в цьому віці виступає потреба у самоствердженні. Юнаки і дівчата у старшому шкільному віці прагнуть проявити свою індивідуальність, виділитися із загальної маси, посісти лідерську позицію в групі однолітків, що стимулює розвиток у них ініціативності, комунікативних, організаційних вмінь» [8, с. 259].

Дослідники, вивчаючи асертивність в процесі самоактуалізації особистості, доводять, що «сформованість саме незалежності (автономії) й відповідальності є необхідними передумовами для саморозвитку асертивності» [6, с. 157].

У психологічній науці виокремлюють як зовнішні, так і внутрішні умови асертивності. До зовнішніх умов розвитку асертивності дослідники відносять особливості сімейного виховання, набутого соціального досвіду, вплив освітнього середовища, референтної групи тощо. До внутрішніх умов розвитку асертивності відносять індивідуально-психологічні особливості, а

саме: потреби, установки, цінності, особливості мотиваційної сфери, сформованість відповідних якостей особистості та ін.

За результатами дослідження Н. Подоляк, асертивність як складна властивість особистості зумовлюється системою індивідуально-психологічних особливостей, мотиваційними та ціннісно-смысловими характеристиками особистості. Дослідниця стверджує, що асертивна поведінка «забезпечується певним комплексом властивостей (екстернальність, впевненість у собі, схильність до ризику, незалежність, відповідальність, автономність, самоприйняття, практичність, наполегливість, позитивне ставлення до інших, здатність ухвалювати рішення тощо)» [7, с. 12].

Що стосується розвитку асертивності у старшому шкільному віці, то асертивною вважається поведінка старшокласника, яка передбачає прояв таких рис особистості, як цілеспрямованість, незалежність, самостійність, а також впевненість, наполегливість, ініціативність [4]. Можемо стверджувати, що така поведінка молодих людей вважається конструктивним способом налагодження міжособистісної взаємодії, що не передбачає маніпулятивних та агресивних дій. Однак, слід зазначити, що асертивна поведінка юнаків і дівчат часто залежить від настрою, спонукань, інтересів [3].

Асертивна поведінка у старшому шкільному віці виявляється в умінні вислухати співрозмовника і зрозуміти його емоції та потреби. При цьому чітко і зрозуміло розказати про свої наміри і бажання їх реалізувати. Водночас така поведінка передбачає уміння гідно приймати критику і аргументовано на неї реагувати. Якщо ж судження співрозмовника є неприйнятні, необхідно це обґрунтувати, але при цьому не переходити на оцінку його особистості.

Варто зазначити, що період навчання у старшій школі вважається сприятливим для формування асертивності особистості через спільну навчальну діяльність з однокласниками та педагогами, а також вплив соціальних чинників, які виникають у результаті групової діяльності, і сприяють формуванню у старшокласників впевненості в собі, а також самовихованню та самоудосконаленню. З метою цілеспрямованого розвитку асертивності психологи рекомендують проводити для

старшокласників заняття у вигляді практикумів, майстер-класів, групових соціально-психологічних тренінгів.

Таким чином, оволодіння старшокласниками асертивною поведінкою буде мотивувати їх на досягнення успіху та сприятиме особистісному зростанню.

Список використаних джерел:

1. Білоущенко В. В. Теоретичний аналіз поняття «асертивність» в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. *Інсайт*. 2016. Вип. 13. С. 51–54.
2. Дріга Т. Г. Асертивність як чинник оптимізації соціально-психологічної оптимізації адаптації студентської молоді. *Актуальні проблеми психології*. 2013. Вип. 39. С. Т. 1. 100–105.
3. Лучків В. З. Вікові особливості гендерних відмінностей емпатійної детермінації асертивності. *Наука і освіта*. 2016. № 5. С. 205–211.
4. Нагаєвська І. О. Психологічні умови розвитку асертивної поведінки в учнів професійно-технічних навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2017. 262 с.
5. Ніколаєв Л. О. Психологічні аспекти впевненості у старшокласників. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. Харків : ХНПУ, 2011. Вип. 38. С. 62–72.
6. Подоляк Н. М. Асертивність у просторі споріднених понять. *Наука і освіта*. 2012. № 6. С. 155–158.
7. Подоляк Н. М. Індивідуально-психологічні особливості асертивності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2014. 202 с.
8. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академ-видав, 2011. 384 с.
9. Семиченко В. А. Психологія особистості. Київ : Ешке О.М., 2001. 427 с.